

Darko Gašparović

KULTURALNA DOGAĐANJA KAO ZNAKOVI VREMENA

Prof. dr. sc. Darko Gašparović, Filozofski fakultet u Rijeci

UDK: 261.6[008+7]

Pregledni rad

*Relacija vjere i kulture razmatra se pod dvostrukim vidom: teološkim i pastoralnim. Sveto i profano uspostavljaju se i prožimaju tijekom povijesti. P. Tillich, istaknuti teolog kulture, tvrdi da su religija i kultura komplementarne. To pokazuje vrlo kratak povijesni pregled problema s težištem na univerzalizmu poruke svetoga Pavla. Potom se razmatra problem Drugoga i Drugosti, s ekscerptima iz značajnih djela filozofa A. Badioua i antropologa J. Vaniera. U svojevrsnome umetku iznošenja osobnoga iskustva, autor evocira spoznaje stečene tijekom dvogodišnjega boravka u Južnoj Koreji. Prelazeći na razmatranje suodnosa kulture, umjetnosti i ljepote rad uzima u razvid i iscrpno navodi ključna mjesta iz Pisma umjetnicima pape Ivana Pavla II. (1999.) i dokumenta Papinskoga vijeća za kulturu *Via pulchritudinis / Cammino privilegiato d'evangelizzazione e di dialogo* (2006.).*

U novoj evangelizaciji kao nužnoj potrebi odgovora na izazov globalizacije i sekularizacije uviđaju se tri puta ljepote: 1. ljepota stvaranja, 2. ljepota umjetnosti i 3. ljepota Krista kao modela i prototipa kršćanske svetosti. Kršćanski se odgovor traži u intenzifikaciji odgoja na temeljima kršćanskoga morala, etike i estetike, te naučavanju autentične filozofije prirode i teologije stvaranja. Strategija interaktivnoga dijaloga s umjetnicima sadržana je u pismu Ivana Pavla II. u kojemu se poziva na održanje prisnoga saveza između evanđelja i umjetnosti kao baštine prošlosti i zaloga budućnosti.

Zaključno, razmatra se uloga liturgije u suvremenoj umjetnosti sa zaključkom da ona, usprkos ugrozi relativizmom i bezrazlikovnim pluralizmom, nije presušila. Navode se neki primjeri iz današnje umjetničke prakse u Hrvatskoj. Konačan odgovor na sve dileme što ih postavlja tema rada upućuje na poziv Ivana Pavla II. da ljudi širom otvore vrata Kristu, što je potvrdio i osnažio i Benedikt XVI. u nastupnoj propovijedi svoga pontifikata.

Ključne riječi: vjera, kultura, pastoral, Drugi, umjetnost, ljepota, via pulchritudinis, Isus Krist.

1. Uvod

Promišljat ćemo, kako nam tema nalaže, relaciju vjere i kulture pod dvostrukim aspektom: najprije teološkim, a potom pastoralnim. Za početak nekako se nameće misao kardinala Josipa Bozanića izrečena u homiliji 21. 2. 2008. u prigodi 40. obljetnice Kršćanske sadašnjosti.

Teološka je kultura nedvojbeno važna sastavnica kulture jednoga naroda. Kulturno-teološka formacija je u službi naviještanja, evangelizacije i izgradnje Crkve. Danas možemo reći da je prevažno pitanje suvremenoga pastoralala upravo pitanje kulture. Dobro osjećamo koliko u današnjemu vremenu nedostaje javna teološka i vjernička riječ, koja je sposobna proročki se otkloniti od suvremenih manipulacija protiv čovjeka. Držim da je zrelost duha našega naroda uvelike ovisna o snazi kršćanske kulture u kojoj teologija ima nezamjenjivo mjesto i ostaje njenom dušom.¹

Uistinu je tu Kardinal posve na tragu stalnog naviještanja o prevažnom značenju kulture i umjetnosti u teologiji i pastoralu pape Ivana Pavla II. i njegovih najbližih suradnika, kardinala Ratzingera, danas pape Benedikta XVI., i kardinala Pouparda, dugogodišnjega pročelnika Papinskoga vijeća za kulturu. Iz neprebrojiva mnoštva raspri o odnosu vjere i kulture za otvaranje problema biramo promišljanje jednog od najuglednijih protestantskih teologa 20. st., Paula Tillicha, koji je znatan dio svoga golema opusa posvetio upravo toj temi.

Postavivši se na razmeđu kao nesigurno mjesto ispitivanja trajnog suodnosa pitanja egzistencije i odgovora teologije, Tillich je zastupao tezu da religija i kultura nisu suprotstavljene alternative nego su komplementarne do te mjere da je „religija supstancija kulture, a kultura forma religije“.²

Motreći sveto i profano kao dva fundamentalna pola kulture, on smatra da religija kao kultura svetoga predstavlja uspostavu nužna kontrapunkta općoj profanaciji i obesvećenju života. Premda

¹ Navedeno prema Glasu Koncila, 24. veljače 2008.

² BIANCHETTI, Silvano, *Paul Tillich*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

napisane u prvoj polovici 20. stoljeća, te su misli i danas itekako aktualne.

Sad moramo ukratko promisliti neke povijesne aspekte problema, da bismo došli do krucijalnih oblika pitanja u sadašnjosti.

Problem kulture kao da je oduvijek utkan u teološko mišljenje, jer se teško i teorijski može od njega odvojiti. Religija i kultura od začetka povijesnoga vremena nisu alternative nego se uzajamno isprepleću. Tako je to i u pretkršćanskome dobu, kad religijski kultovi u inače vrlo različitim kulturama stoje u iskonu umjetničkoga izraza: likovnoga, glazbenoga, gestualnog ili mimičkoga karaktera.

Kao i ostale monoteističke religije, i kršćanstvo se rađa iz duboko uraslih korijena konkretnoga kulturnohistorijskoga prostora i vremena. To je područje drevnoga Izraela, obećane zemlje Kanaan, sa svetim gradom Jeruzalemom kao središtem. Od polovine 1. st. pr. K. pod rimskom je vlašću, ali i dalje pod vjerskom ingerencijom židovskoga svećenstva. Unatoč stranoj okupaciji, cio se vjerski, moralni i kulturni život naroda odvijao prema čvrsto utvrđenu Zakonu koji Mojsije primi od Jahve na Sinaju poslije izlaska iz Egipta, prije trinaest stoljeća. Kako bi se do najsitnijih detalja propisano ponašanje u obitelji i društvu – dakle kultura – u cijelosti provodilo i poštovalo, a prekršitelji sankcionirali, brinu se farizeji i saduceji.

I tako sve do rođenja Isusova, koje više nije događaj među događajima, već jedinstven i neponovljiv događaj u božanskoj vječnosti i ljudskoj povijesti. Epohalan je to prevrat u sudbini čovjeka i čovječanstva, rođenje nove religije ljubavi, milosrđa i oprosta, te je stubokom okrenuo i kulturu. Povijesni se Isus, kao Sin čovječji i sâm Židov, obraća Židovima, ali uskrsli Krist eshatološkom porukom obuhvaća svakog čovjeka bez iznimke: sve mrtve, žive i buduće do svršetka svijeta. Tako nastaje novi čovjek i nova kultura, koji nisu više utemeljeni ni na židovskom Zakonu, ni helenskome logosu već na otkupiteljskoj milosti, univerzalnoj ljubavi i sveopćem oprostu Krista uskrsloga.³

Univerzalizam Isusove pojave u svijetu i Kristove radosne vijesti čovječanstvu, genijalno je primio i pronio tad poznatim svije-

3 O tome u doba ranoga kršćanstva u svojim poslanicama na više mjesta govori sv. Pavao.

tom (ekumenom) apostol naroda, sveti Pavao iz Tarza. Prvi i najslavniji primjer obraćenja nekog čovjeka izravnim Isusovim zahvatom u ljudsku osobu: Pavao u trenu potpuno mijenja ne samo svjetonazor i praksu nego i kulturu življenja. Od fanatična progonitelja Isusa Savao postaje Pavao, uz Petra, njegovim najvećim apostolom. Do kraja prihvaća „ludost križa“ i promicanje Kristova evanđelja kao jedini smisao i istinu života. Kao što Duh sveti puše slobodno kamo hoće, tako i Pavao: hrabro odlazi svugdje kamo ga šalje Gospodin. Temeljna je njegova postavka za gradbu novoga čovjeka da „*nema više Židova ni Grka, slobodna i roba, muškarca i žene, nego smo svi Jedno u Kristu Gospodinu*“ (1 Kor). Metode pak kojima se služio ponajbolje izražava sljedeća glasovita misao koju valja navesti u cijelosti:

*Jer premda slobodan od sviju, sâm sebe svima učinih slugom da ih što više steknem. Bijah Židovima Židov da Židove steknem; onima pod Zakonom, kao da sam pod Zakonom – premda ja nisam pod Zakonom – da one pod Zakonom steknem; onima bez Zakona, kao da sam bez Zakona – premda nisam bez Božjega zakona, nego u Kristovu zakonu – da steknem one bez Zakona; bijah nejakima nejak da nejake steknem. **Svima bijah sve da pošto-poto neke spasim.*** (1 Kor 9, 19-22) /potertao D. G.)

Izvanredno kaže Alain Badiou, marksistički egzeget Pavlova univerzalizma, da se „*razlike mogu transcendirati samo ako se blagonaklonost s obzirom na mišljenja i običaje pokaže nerazlikovanjem koje uvažava razlike, čija se jedina materijalna provjera sastoji, kao što Pavao kaže, u sposobnosti i umijeću da ih i sâm prakticira*“ (Badiou, 2006., str. 137). Ima li, doista, išta važnije i aktualnije za naše življenje kršćanske kulture i za pastoral od učenja i razvijanja sposobnosti razumskoga nerazlikovanja koje uvažava razlike i umijeće njegova prakticiranja?!

2.1. Drugi i Drugost

Problem Drugoga i Drugosti nedvojbeno je od onih koji su u samoj žiži motrenja i promišljanja u suvremenoj filozofiji, antro-

pologiji i kulturologiji. Od neprilagodljivosti i nerazumijevanja, pa do mržnje i radikalne negacije, što najčešće posljeduje i strašnim tvarnim pojedinačnim i kolektivnim učincima, svjedoci smo da univerzalna snošljivost sve do uranjanja sebe u drugoga, koju je zamislilo, propovijedao i provodio prije dva tisućljeća sv. Pavao, rijetko istinski opstoji u suvremenom svijetu.

Ako itko, kršćani su po svojoj biti na to imanentno pozvani. Prije nego se upustimo u konkretne primjere mogućeg ozbiljenja rečenoga, poslije „antifilozofa“ (kako Pavla naziva A. Badiou) i filozofa, posegnut ćemo za mislima jednog antropologa. Riječ je o Jeanu Vanieru i njegovu djelu *Postati čovjekom (Becoming human)* (KS, Zagreb, 2008.).⁴

Vanier je od onih mislilaca kojima je susret s hendikepiranima otvorio put posvećenja u promjeni samoga sebe. Kako se tu ne sjetiti Isusove posebne nježnosti prema slabima, bolesnima, malenima i siromašnima! Kako ne pomisliti na princa Gautamu koji je krenuo na put prema Buddhi istom kad je izašao iz kraljevske palače i potresen ugledao na ljudima patnju, bolest i smrt! Kako da nam odmah ne dođe pred oči „svetica iz Calcutte“, Majka Terezija, koja je sve svoje biće i ljubav posvetila bolesnima i umirućima? Tako i Vanier: došao je do svoga, u punini ljudskog, smisla tek kad je u svoju Arku počeo primati osobe s mentalnim teškoćama, iz psihijatrijskih bolnica i disfunkcionalnih obitelji. Kad je dugim zrenjem spoznao kolika je ljepota u drukčijima, koliko nas oni obogaćuju u našoj ljudskosti, morao je zaključiti da su svi ljudi u svojoj biti isti, bez obzira na dob, spol, rasu, kulturu, naciju, svjetonazor ili religiju. Dočitavši njegovu knjigu, opet mi se u pamet spontano vratiše veličajni Tinovi stihovi.

Pobratimstvo lica u svemiru

*Strašno je ovo reći u uho oholosti,
no vrlo srećno za očajničku sreću,
da svi smo isti u zloći i radosti,
i da nam breme kobi počiva na pleću.*

⁴ Jean Vanier sin je bivšega generalnog guvernera Kanade Georges Vaniera i utemeljitelj Arke, međunarodne mreže zajednica za osobe s mentalnim hendikepom.

*Ja sam u tamo nekom neznancu, i na zvijezdi
dalekoj, raspreden, a ovdje u jednoj niti,
u cvijetu ugaslom, razbit u svijetu što jezdi,
pa kad ću ipak biti tamo u mojoj biti?*

Pjesnik vazda iz nepojmljivih dubina srca doreče ono što filozof i znanstvenik rekoše iz uma.

S obzirom na nepregledno teorijsko i povijesno polje teologije kulture, osjećam da moram polako prijeći na konkretnu praksu, onakvu kakva se ogleda u pastoralu. Pri tome neću uzimati u obzir samo crkveni, svećenički pastoral nego prvenstveno laički, i to iz vlastita skromnog iskustva. Shvaćam pastoral kao svako djelovanje u svijetu, bilo kleričko bilo laičko – *jer svi smo kao članovi Crkve u jednom Duhu, u jedno tijelo, u mistično tijelo Kristovo kršteni* (1 Kor, 12, 12-13) – koje riječju i djelom promiče evanđelje Kristovo. Na to smo kao kršćani pozvani, i nitko od toga nije izuzet.

Dopustit ću si ovdje iznijeti neka osobna iskustva posljednjih godina.

2.2. Neka iskustva osobnoga „pastorala“

Dvadesetoga se rujna slavi dan rođenja za nebo korejskoga sveca i mučenika Andrije Kima Dae-gona i drugova. Taj „prvi među jednakima“ kanonizirani Korejac, svećenik koji je podnio mučeništvo 20. rujna 1846., pridružen je stotinu trojici mučenika Katoličke crkve u Koreji, od kojih su 92 Korejca i 11 francuskih misionara, među kojima i dvojica prvih biskupa seoulske dijeceze.⁵ Navodim izvratke iz posljednjega pisma oca Kima Andrije iz zatvora malo prije pogubljenja, upućena njegovoj braći u Kristu. To je do sad jedino njegovo poznato pismo napisano na korejskome jeziku od njih više od 20. Ostala su napisana na francuskom jeziku. Iz pisma isijava toliko autentičan kršćanski duh i takav kristovski žar, da oca Kima možemo s punim pravom nazvati korejskim Pavlom.

⁵ O tome se iscrpni podaci i obilna fotodokumentacija nalaze u knjizi *Lives of 103 Martyrs Saints of Korea*, Seoul, 1984.

Predraga braćo! Promišljajte činjenicu da je Bog iz vječnosti stvorio sve na nebu i na zemlji i da je na čovjeka što ga stvori na vlastitu sliku i priliku, postavio teret svijeta.

Mnogo je toga žalosna i ružna u svijetu. Kad bismo bili rođeni samo za ovaj tegoban i jadan svijet ne upoznavši Gospodina koji nas je stvorio, naši bi životi bili beživotni i nepotrebni. Ali mi smo rođeni u ovom svijetu i kršteni milošću Gospodina kao njegovi učenici. Prema tome, važna je činjenica da smo kršćani, pa ako to nije vječita čast, za što bismo uopće bili korisni? Naše bi krštenje bilo isprazno, i bilo bi bolje za nas da se nismo rodili nego da budemo nevjerni našem Gospodinu.

Draga moja braćo! Držite na umu da je Gospodin naš Isus Krist došao na ovaj svijet, pretrpio veliku bol, te utemeljio i učvrstio svoju Crkvu na boli i patnji... Otkako je Katolička crkva ušla u Koreju prije 50 ili 60 godina, naš je narod pretrpio mnoge okrutne progone i mnogi su katolici, pa i ja sâm, bili bačeni u tamnice. Kako je za nas krajnje bolno trpjeti kao jedno tijelo i kako ljudski žalosno! No kako Sveto pismo kaže da naš Otac brine čak o najtanjoj vlasi naše kose, nisu li ti progoni sukladni njegovoj providnosti? Mi moramo slijediti providnost našega Oca...

Morate se voljeti međusobno i pomagati jedan drugome i ispunjeni nadom iščekivati čas kad će naš Gospodin svojom milošću otkupiti sve naše patnje. Štogod se dogodilo, ostanite u uvjerenju da će se Bog proslaviti.

Puno je toga što bi se imalo kazati, ali jer je nemoguće moram završiti ovo pismo. Uskoro ćemo biti vani, na bojnopolju. Ostanite postojani i pustite nas da odemo u Nebo... Šaljem vam cjelov ljubavi... Neka vam Bog uskoro podari mnogo boljeg pastira od mene.

(Kim Andrija, generalni vikar)

Boraveći nepune dvije godine u Južnoj Koreji kao profesor hrvatskoga jezika, književnosti i kulture na Odjelu za južnoslavenske studije Korejskoga sveučilišta za strane sudije (HUFSS), između ostalog, intenzivno sam nastojao upoznati korejsku dušu. Tragao sam za nečim što je za nas neki nedokučiv amalgam šamanizma, konfuci-

janizma, budizma i kršćanstva, a sve to danas je preliveno totalnom izvanjskom amerikanizacijom. Uporno sam pokušavao nemoguće: postati, slijedeći Pavlov naputak, Korejcima Korejac. Kad sam se vratio druge godine, rekoše mi da trebam samo naučiti korejski i da bih tad bio pravi Korejac.

Tada se zamislih. Uzeh iznova promišljati Pavlov poučak koji se u srži svodi na ovo: **biti svima sve**. Je li Pavao imao na umu da uistinu može postati drugim, dakle: ne-Židovom, neukim, slabićem, neapostolom Kristovim? Nikako! Samo jednom u životu postao je novim čovjekom, kad je milošću određen da bude Isusovim apostolom. Ali jasno je da ni tada u povijesnome vremenu nije prestao biti Židovom i sudionikom te kulture. Postavivši snažne temelje novoj, kršćanskoj vjeri i kulturi istodobno je u odnosu na dominantne kulture svoga doba – helensku i rimsku – ostao i dijelom kulture koju je bio primio rođenjem. Stoga, makar ga ortodoksni Židovi i odbacili, nužnošću ostaje i dijelom hebrejske baštine. Uostalom, zar to nije i sâm Isus Krist? Kako ga u svemu nastoji nasljedovati, tako Pavao čini i u tome. U vlastitu kulturu koju primismo rođenjem sudbinski smo upisani, pa i kad od nje odlazimo, kao da smo u njoj nekim, bitnim, dijelom ostali.

Stoga se i vjera najbolje primala ondje gdje je bila iznutra inkulturirana, a ne izvanjski strogo nametana univerzalnim obrascima, što se onda najčešće moralo provoditi manjim ili većim nasiljem. Isus se svakome čovjeku obraćao nenasilno, s beskrajnom blagošću. Povijest katoličanstva u Koreji, koliko znamo, jedinstven je slučaj u povijesti da ga nisu u neku zemlju donijeli misionari nego domaći laici. Petoro laika, konfucijanskih učenjaka, upoznali su katoličku vjeru preko isusovaca u Bejingu, prigrlili je i 1784. unijeli u Seoul. Prva su okupljanja bila u skromnoj kući jednoga od „otaca utemeljitelja“, na mjestu gdje danas stoji seulska katedrala, podignuta 1896. u klasičnom gotičkome stilu.

U Koreji sam se prvi put zbiljski učio alteritetu, koji otkrih kao kamen temeljac kulturološkog sazrijevanja i istinskoga pastora. Spoznao sam kako otići iz vlastite zemlje i kulture znači na jedan dublji način u njih ući.

Poslije ovoga osobnog uvida valja nam se vratiti općemu. Problematizirat ćemo prvenstveno pitanje kako stoji kršćanska kultura prema općoj slici kulture danas.

3.1. Kultura, umjetnost, ljepota

Ako iz brojnih definicija kulture pokušamo izvući uvjetnu sintezu, mogli bismo reći ovako: kultura je sveukupnost čovjekova zahvata u svekoliki svijet i u samoga sebe, pri čemu njezin najviši oblik nazivamo umjetnošću. Religijska pak, a onda naravno i kršćanska, kultura tome kao bitan spiritus movens dodaje Božje djelovanje u svijetu. Bog poziva čovjeka na život kao svoj posljednji i vrhunski čin Stvaranja, usadivši mu zadaću da bude stvaratelj. Stvoreni na sliku i priliku Boga, muškarac i žena od iskona su postavljeni u trajno interakcijski odnos – Stvoritelj vs. stvaratelj. O tome promišlja Ivan Pavao II. kad kaže:

U „umjetničkome stvaranju“ čovjek se očituje više nego ikad kao „Božja slika“ i tu zadaću ostvaruje prije svega oblikujući predivnu „materiju“ vlastite ljudskosti, a zatim i vladajući na stvarateljski način nad svemirom koji ga okružuje. Božanski Umjetnik, susretljivošću punom ljubavi, prenosi iskru svoje transcendentne mudrosti ljudskome umjetniku, pozivajući ga da podijeli njegovu stvarateljsku moć.⁶

Umjetnički je poziv neodvojiv od stvaranja i čuvanja ljepote, što je utvrdila već antička filozofija. Kazavši da se „snaga Dobra sklonila u narav Lijepoga“, Platon utvrđuje da je ljepota na neki način vidljivi izraz dobra, kao što je dobro metafizički uvjet ljepote.⁷ Na tragu misli Ivana Pavla II. koji je snažno naglasio komplementarnost umjetnosti i religije tijekom cijele povijesti, pa sažeto raščlanio pojavne oblike njihova uzajamna prožimanja da bi zaključio kako „Crkva treba umjetnike“, tu je složenu problematiku u više dokumenata promišljalo Papinsko vijeće za kulturu. Ovdje ćemo se ukrat-

⁶ IVAN PAVAO II., *Pismo umjetnicima*, Glas Koncila, Zagreb, 1999., str. 5.

⁷ PLATON. *Filebo*, 65 A. Starohelenski ingeniozni duh skovao je jedinstvenu sintagmu καλοκαγαθία, u hrvatskome malo nezgrapno, ali najtočnije – *ljepodobrota*. O svemu tome u: Ivan Pavao II. o.c. p. 8 et passim.

ko osvrnuti na dokument s plenarne skupštine od 27. do 28. ožujka 2006. pod naslovom *Via pulchritudinis / Cammino privilegiato d'evangelizzazione e di dialogo*.⁸

Dokument smjera ponuditi odgovor Crkve na izazove nove društvene i kulturne zbilje kakva se objavila na početku 21. stoljeća. Sveopća globalizacija u kojoj dominiraju sekularnost i materijalizam, ranije tiha, a sad itekako glasna dekristijanizacija Europe, fenomen novih religijskih i duhovnih pokreta koji su se, metaforizirani u filozofiji i praksi New Agea, proširili diljem Zemlje – sve to zateklo je Crkvu koja se dosadašnjim načinima tome ne može oduprijeti. Traži se nova evangelizacija. O poslanju Crkve, o njezinu nastojanju da istinski dopre do suvremenog čovjeka, dokument kaže sljedeće:

*Kako bi ih bolje dosegнула preko **pastoralna kulture**, usklađenoga sa svjetlošću Krista razmatranoga u tajni njegova Utjelovljenja (usp. **Gaudium et spes**, 22), ona temeljno istražuje **znakove vremena** i u njima nalazi jasne upute za podizanje „mostova“ što omogućuju susret s Bogom Isusa Krista kroz prijateljski odnos u dijalogu istine.*⁹

Odgovor je: *via pulchritudinis /put ljepote*. No koje i kakve ljepote? To se zapitao Dostojevski ustima osamnaestogodišnjega mladića Ipolita koji umire od tuberkuloze. On pripisuje knezu Miškinu onu glasovitu, toliko puta navođenu, misao da će „ljepota spasiti svijet“.¹⁰ *Via pulchritudinis* ne može se svesti na neku filozofsku doktrinu, ona je put srca, a ne uma, i baš takva omogućuje preobrazbu duše. Naznačava onaj obrat koji je na prijelazu tisućljeća proročanski u duhu vidio Ivan Pavao II.: od fenomena k temelju,

8 Izdanje na hrvatskome: *Via pulchritudinis /Povlašteni put evangelizacije i dijaloga*, HKD Napredak, Sarajevo, 2007.

9 Ibid., str 9.

10 DOSTOJEVSKI, F. M. *Idiot*, Znanje, Zagreb, 1979., str. 364. Obično se ne navodi cjeloviti kontekst, a on je, kao što će se vidjeti, prilično važan. Rečena misao, naime, razvija se od upita, preko tvrdnje, do Miškinove šutnje.

Je li istina, kneže, da ste jednom rekli da će svijet spasiti „ljepota“? Gospodo – vikne svima na sav glas – knez tvrdi da će svijet spasiti ljepota! (...) Kakva će to ljepota spasiti svijet? To mi je Kolja kazao... Jeste li vi dobar kršćanin? Kolja tvrdi da sami sebe smatrate kršćaninom.

Knez ga pozorno gledaše, ali mu ništa ne odgovori.

Ovdje nije moguće ući u detaljnu raščlambu ovog izazovna mjesta, no neka bude rečeno bar ovo: nije li šutnja kneza Miškina – *si parva licet componere magno* – prisposobiva onoj Isusovoj na Pilatov upit: *Što je istina?*

upravo obrnut onome što ga je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće izveo Edmund Husserl, utemeljitelj fenomenologije. To je presudna pomoć u odupiranju zamamnim ponudama medijske i masovne kulture kojima je preplavljen globus. Težak je to put pounutrenja u potrazi za Bogom, onaj koji su prošli svaki na svoj način sveti Augustin i učitelj Eckhardt. Kako odoljeti da se ovdje ne navede slavno mjesto koje iskazuje muku i ljepotu Augustinove potrage:

*Kasno sam te uzljubio, ljepoto tako stara i tako nova, kasno sam te uzljubio! A evo, ti si bio u meni, a ja te izvan sebe tražih, nasrćući na ta lijepa bića koja si stvorio... ti si me zvao i vikao, probio si moju gluhoću, blistao si i zasinuo, raspršio si moju sljepoću, prosuo si svoj miomiris i ja sam ga udisao, pa sad čeznem za tobom; kušao sam te i od sad sam gladan i žedan, dotaknuo si me, pa sad gorim od želje za tvojim mirom.*¹¹

U ovom se posebno nadahnutu mjestu divno spaja osjećaj Božje prisutnosti u duši i doživljaj ljepote kao vrhunaravnoga užitka koji beskrajno nadilazi sferu osjetilnoga i nastanjuje se u najdubljim zakutcima duhovnoga. Tu se dopire do objave Boga u Sinu, gdje se apsolutna ljepota utjelovljuje u Kristu. Za Hansa Ursa von Balthasara ljepota je „naša prva i posljednja riječ koju se misleći um može usuditi izgovoriti“, on ljepotu čak pretpostavlja dobru i istini jer je, prema njemu, „dobro izgubilo snagu svoje privlačnosti“, a istina „istrošila snagu svoga zaključivanja“.¹² U svijetu bez ljepote dobro i istina jednostavno gube mogućnost smisla i opstanka.

3.2. Nova evagelizacija – dijalog i odgovor

Nova evagelizacija jest dijalog, a ne monolog, jer traži obuhvaćanje cjelovita čovjeka: tijela, duše i duha, razuma i osjećaja, stvaranja i maštanja. Ona osobito cilja na imanentnu potrebu čovjeka izaći iz sama sebe, te se otvoriti Transcendentnome i Misteriju. Tri su puta ljepote koja nudi *Via pulchritudinis*:

¹¹ 11 AUGUSTIN, Aurelije, *Ispovijesti*, X, 27.

¹² VON BALTHASAR, H. Urs, *Gloria. Gli aspetti estetici della Rivelazione*, I, Milano, 1975., str. 10-11.

1. ljepota stvaranja,
2. ljepota umjetnosti,
3. ljepota Krista kao modela i prototipa kršćanske svetosti.¹³

Kršćanska evangelizacija, pa i ona putem umjetnosti i ljepote, ne može previdjeti jak utjecaj onih struja u suvremenoj umjetnosti koje se oslanjaju na scijentizam i materijalizam. Iz njih proizlazi ne samo posvemašnji relativizam koji poništava sve vrijednosti nego i estetika ružnoće i brutalnosti s jedne, a kiča i treša s druge strane.¹⁴ Kršćanski se odgovor traži u intenzifikaciji odgoja na temeljima kršćanskoga morala, etike i estetike, te naučavanju autentične filozofije prirode i teologije stvaranja, što bi moralo potaknuti nov zamah u kulturi gdje je osobito važan dijalog između vjere i znanosti.¹⁵ Također, u svome *Pismu umjetnicima*, Ivan Pavao II. stalno poziva na novu epifaniju ljepote i na dijalog između vjere i kulture, naglasivši da iz tog saveza izvire ono „stvaranje u ljepoti“ o kojemu zbori Platon u *Symposionu*¹⁶. Otud je i svekoliko više nego bogato umjetničko naslijeđe prožeto kršćanskim duhom izvanredno sredstvo evangelizacije i kateheze. Budući da se u kulturalnim događanjima stalno zrcale ključna pitanja epohe, jasno je da bez osmišljene i cjelovite strategije na tom planu Crkva jednostavno ne može odgovoriti izazovima vremena. Ivan Pavao II. predložio je strategiju interaktivnoga dijaloga s umjetnicima, odaslavši poziv poslenicima govorne i pisane riječi, likovnjacima, kazališnim i glazbenim umjetnicima, kao i onima koji djeluju u najsuvremenijim komunikacijskim tehnologijama, te zaključio:

Svakoga bih htio prisjetiti da prisni savez između Evandjelja i umjetnosti oduvijek, bez obzira na funkcionalne zahtjeve, uključuje

¹³ *Via pulchritudinis*, O. c., str. 15.

¹⁴ **Kič**, kiča, mn. kičevi *njem.* (Kitsch iz *engl.* Sketch – skica) neukusni nadriumjetnički proizvod; nadriumjetnost; isp. *šund.* (KLAJIĆ, Vjekoslav, pr. Željko Klaić, *Rječnik stranih riječi*, MH, Zagreb, 1978.).

Treš, prema *engl.* Trash = smeće.

¹⁵ *Via pulchritudinis*, O. c. p. 20 et passim. O odnosu vjere i razuma iscrpno razlaže enciklika pape Ivana Pavla II. *Fides et ratio*, hrvatsko izdanje *Fides et ratio/Vjera i razum*, KS, Zagreb, 1999.

¹⁶ *Ibid.*, str 23.

*poziv na prodiranje kreativnom intuicijom u otajstvo utjelovljenoga Boga i istodobno u otajstvo čovjeka.*¹⁷

U uskoj je svezi s time i uloga liturgije u suvremenoj umjetnosti danas. Koliko god se ona činila teško ugroženom u dobu posvemašnjega relativizma i bezrazlikovnoga pluralizma,¹⁸ njezina kreativna navezanost na likovnost, književnost i glazbu nije presušila. Svjedočimo objavama novih djela nadahnutima kršćanskom duhovnošću u nas i u svijetu. Ponekad se znaju javiti i kontroverze, pa i polemička sučeljavanja,¹⁹ a s druge strane neka su djela prihvaćena kao moderni inovativni prilozi na zadatim temeljima liturgije.²⁰ Tako se potvrđuje trajna aktualnost misli bl. Ivana Merza o značenju liturgije za umjetnost i književnost koju je iznio u svojoj doktorskoj disertaciji posvećenoj liturgiji u francuskoj književnosti 18. i 19. stoljeća.²¹ *Via pulchritudinis* i pismo Ivana Pavla II. umjetnicima jednako govore o nadnaravnoj ljepoti liturgije i njezinome utjecaju čak i na obraćenja znamenitih osoba iz kulture i umjetnosti. Kako se ovdje ne sjetiti obraćenja velikoga francuskog pjesnika Paula Claudela poslije prisustvovanja liturgiji večernje u crkvi Naše Gospe u Parizu! Njegovo je svjedočanstvo o tom uzvišenom času, kad je začuo *Magnificat*, toliko jako, tako čvrsto stoji kao obrazac, da ga valja navesti, ne parafrazirati:

S takvim raspoloženjem... prisustvovao sam velikoj misi i nisam baš mnogo uživao... Zatim, nemajući ništa boljega da radim, vratim se na vespere. Školska djeca u bjelini i učenici Malog sjeme-

17 IVAN PAVAO II., *Pismo umjetnicima*, 1999., str. 29.

18 Među inima, ove pojmove rabi Krešimir Šimić u vrlo poticajnim razmatranjima o relaciji književnosti i teologije (vidi u: ŠIMIĆ, Krešimir, *Literarno-teološki ogledi*, KS, Zagreb, 2005.).

19 U posljednje je vrijeme puno prašine u javnosti podigla polemika oko projekta Crkve hrvatskih mučenika u Udbini, gdje je već prihvaćeni izvorni idejni projekt arh. Nikole Bašića u modernističkom duhu, prvenstveno ali ne samo iz financijskih razloga, zamijenjen uvećanom replikom starohrvatske crkvice u Ninu.

20 Tu je uputno navesti izvanredno glazbeno djelo, *Pashalne slike* – oratorij za sole, dječji zbor, mješoviti zbor i orkestar na tekstove Svetog pisma Staroga i Novog zavjeta, skladatelja Anđelka Igreca. Djelo je praizvedeno 28. rujna 2007. na Varaždinskim baroknim večerima pod ravnanjem Vladimira Kranjčevića, a u povodu 10. obljetnice uspostave Varaždinske biskupije. Vrlo složena struktura oratorija zahtijeva izvanredno poznavanje svetopisamskih spisa vezanih uz liturgiju Isusove muke i uskrsnuća, od starozavjetnih proročkih knjiga i psalama, do svih evanđelja, poslanica svetoga Pavla itd.

21 MERZ, Ivan, *Utjecaj liturgije na francuske pisce od Chateaubrianda do naših dana*, prijevod s francuskog Kruno Šarić, Azur journal, Zagreb, 1994.

ništa de Saint-Nicolas-du-Chardonet, koji su ih pratili, upravo su pjevali što sam tek kasnije saznao da je **Magnificat**.

I tada se zbio događaj koji je odredio sav moj daljnji život. U času moje srce bi ganuto i ja UZVJEROVAH. Uzvjerovah tako snažnim pristankom svega svoga bića, tako silnim uvjerenjem, takvom sigurnošću, ne ostavljajući mjesta nikakvoj vrsti sumnje... Suze i jecaji nadođoše, a tako nježna pjesma anđela još je pojačavala moje ganuće.²²

4. Zaključak

Stigosmo, napokon, do krucijalnoga pitanja koje nam postavlja čitanje znakova vremena. Kako se snaći na tome nepreglednu tržištu ideja, ponuda, zamamnih obećanja materijalne i duhovne sreće, što se svakodnevno bez prestanka vrti kao nekakav suludi vrtuljak pred našim očima i napada naš um i naše srce? Odgovor će kršćanin potražiti slijedeći ushićeni pozivni usklik pape Ivana Pavla II. na samome početku njegova pontifikata: *Otvorite vrata Kristu! Ne bojte se širom otvoriti vrata Kristu!* Vraćati nam se, dakle, uvijek i neumorno, ljepoti Krista kao modela i prototipa istinske svetosti života. Tu je veličajnu ideju potvrdio i osnažio i Benedikt XVI. u propovijedi tijekom svete mise za početak ponifikata 24. travnja 2005. Njegovim riječima čini mi se uputnim zaključiti ova razmatranja:

Tko pusti Krista da uđe, ništa ne gubi, ništa, apsolutno ništa od onoga što život čini slobodnim, lijepim i velikim. Ne! Samo se u ovom prijateljstvu stvarno oslobađaju velike mogućnosti ljudskoga stanja. Samo u ovom prijateljstvu mi doživljavamo ono što je lijepo i što nas oslobađa.²³

Samo s Kristom u srcu i s kristovskom spasenjskom eshatologijom u umu moguće je kršćaninu prepoznati istinske znakove dobroga, istinitoga i lijepoga u kulturi i umjetnosti, pa i u životu, dano mu je razlučiti zbiljsko od utvara, prepoznati prave vrijednosti, a odbaciti prijetvorne. Put tako dubok, a u biti tako jednostavan: obratiti

²² Navedeno prema: MERZ, Ivan, O.c., str. 134-135.

²³ Navedeno prema: *Via pulchritudinis*, O.c, str. 40.

se i vjerovati evanđelju! A sve se to ispunjava u Onome koji reče: *Ja sam Put, Istina i Život!*

LITERATURA:

Badiou, Alain. *Sveti Pavao /Utemeljenje univerzalizma/*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006.

Balthasar, Hans Urs von, *Gloria. Gli aspetti estetici della Rivelazione*, I., Milano, 1975.

Bianchetti, Silvano, *Paul Tillich*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

Ivan Pavao II., *Pismo umjetnicima*, Glas Koncila, Zagreb, 1999.

Ivan Pavao II., *Fides et ratio / Vjera i razum*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

Gašparović, Darko, *Trag Koreje*, DHK – Ogranak u Rijeci, Rijeka, 2007.

Lives of 103 Martyrs Saints of Korea, Seoul, 1984.

Merz, Ivan, *Utjecaj liturgije na francuske pisce od Chateaubrianda do naših dana*, Azur journal, Zagreb, 1994.

Šimić, Krešimir, *Literarno-teološki ogledi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

Vanier, Jean, *Postati čovjekom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

Via pulchritudinis / Povlašteni put evangelizacije i dijaloga, Dokument Papinskoga vijeća za kulturu s plenarne skupštine od 27. do 28. ožujka 2006., HKD Napredak, Sarajevo, 2007.

CULTURAL HAPPENING AS A SIGN OF TIME

Summary

The relation between faith and culture is considered under a twofold criterion: theological and pastoral. The holy and the profane permeated each other during the history. P. Tillich, an important theologian of culture, assumes that the religion and culture are complementary. This is shown by a very short historical overview of the problem, with an accent on the universalism of the message of Saint Paul. We consider the problem of the Other, and Diversity, with the excerpts from important text of the philosopher A. Badiou, and the anthropologist J. Vanier. In addition, regarding the personal experience, the author evokes the insights gained from a two year stay in South Korea.

*Considering the relationship between the culture, art and beauty, the author discusses and exhaustingly quotes the key issues from the Letter to the Artists, by John Paul II (1999), and the document of the Pontifical council for the culture *Via pulchritudinis / Privileged way of evangelisation and dialogue* (2006).*

In the new evangelization, which is an indispensable answer to the challenge of globalization and secularization, there are three ways of beauty: 1. the beauty of the creation, 2. the beauty of arts, 3. the beauty of Christ as the model and prototype of Christian holiness. The Christian answer stands in the intensification of the education on the foundations of the Christian morality, ethics and aesthetics, and in the teaching of an authentic philosophy of nature and theology of creation. The strategy of an interactive dialogue is contained in the letter of John Paul II, in which we are invited to a close convention between the Gospel and the arts, as an inheritance of the past and a pledge for the future.

Finally, the role of liturgy in the contemporary art is discussed, with the conclusion that it resists the relativism and uncritical pluralism of modern society. The article mentions some examples from the contemporary art in Croatia. The final answer to all the

issues raised in the article points to the invitation of John Paul II to open the doors to Christ, which is confirmed and strengthened by Benedict XVI in the inaugural homily of his pontificate.

Key words: *culture, faith, pastoral, Other, arts, beauty, via pulchritudinis, Jesus Christ.*

